

A VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG REGIONÁLIS HATÁSAI ÉS KEZELÉSÜK

REGIONAL EFFECTS OF THE ECONOMIC CRISIS AND THE RELATED POLICY ANSWERS

BOROS LAJOS PhD, egyetemi adjunktus

Szegedi Tudományegyetem TTIK Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék

PÁL VIKTOR PhD, egyetemi adjunktus

Szegedi Tudományegyetem TTIK Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék

KOVÁCS ILDIKÓ geográfus

Szegedi Tudományegyetem TTIK Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék

Abstract

The global economic crisis hit hard most of the countries and regions. The effects were diverse on different scales and regions. Therefore, policy reactions were different, too. Most of the answers to the crisis were realised on global and national scale but macro-regional integrations were also important actors. The aim of this paper to present the policy answers to the crisis on macro-regional and subnational scale. We also give a brief overview of local effects and answers. We used publications and data sources issued by United Nations, World Trade Organisation and the European Union and analysed national and regional policy documents, too. According to our results the crisis has not transformed drastically the spatial pattern of European regions. However, the allocation of funds became more concentrated. Because of the long-term nature of regional policy usually there are no crisis-related initiatives on regional level. It is important to highlight, that the crisis inspired decentralisation in some countries while centralisation processes in others.

1. Bevezetés

A 2008 végétől napjainkig is tartó válság erőteljesen hatott a Föld minden országára, és a pénzügyi szféra mellett rengeteg ágazatot érintett. A krízis mind a közbeszédben, mind a tudományos életben számos vitát indukált, amelyek a válság okait, lehetséges következményeit, vagy éppen a megoldásokat igyekeztek feltárni. A legtöbb tanulmány elsősorban közgazdasági, szociológiai nézőpontból vizsgálja e kérdéseket, de egyre több geográfiai elemzés is születik. Ezekhez a folyamatokhoz csatlakozva munkánkban társadalomföldrajzi szempontból vizsgáljuk meg, hogy a válságnak milyen általános, illetve regionális hatásai voltak, és hogy azokra miként válaszoltak az érintett területek döntéshozói, illetve egyéb szereplői.

Tanulmányunkban a szakirodalom eddig eredményei mellett különböző nemzetközi szervezetek, regionális fejlesztési ügynökségek, területfejlesztéssel foglalkozó szervezetek értékeléseit és elemzéseit használtuk fel forrásként, és vetettük ezeket tartomelemzés alá. Ezek között szerepeltek az Európai Bizottság által kibocsátott irányelvek és egyéb dokumentumok, az URBACT II. programban résztvevő városok körében végzett uniós kérdőíves felmérés eredményei, OECD elemzések és felmérések, illetve a magyar régiókban készített helyzetelemzések, valamint az országos és regionális pályázati kiírások.

Egy korábbi tanulmányunkban¹ azt elemeztük, hogy a válság hogyan hat a különböző földrajzi léptékeken, hogyan formálja azokat, és hogy mennyiben hasonlóak vagy különbözőek az egyes léptékek (területi szintek) válaszreakciói. Ezúttal a fő kérdésünk úgy fogalmazható meg, hogy a nemzetállamon kívüli, szereplők hogyan érintettek a krízisben, és hogyan kezelik azt? E kérdésen belül jelen elemzésünk egy kiemelt léptéket, a régiókat helyezi középpontba: azt vizsgáltuk meg, hogy a regionális politika hogyan kezelte illetve kezeli a válság hatásait. Emellett rövid kitekintést teszünk a makroregionális (nemzetközi integrációk), illetve helyi szintre is, hiszen ezek szorosan összefonódnak a szubnacionális léptékkel.

2. A válság okai és története

Mint az köztudott, a 21. század első globális gazdasági válsága az USA-ból, a pénzügyi szektor egy nagyon szűk szegmensének a válságából bontakozott ki, és igen rövid idő alatt átalános pénzügyi válsággá vált, ami egyrészt áterjedt a nem pénzügyi tevékenységekre (egyszerűbben a termelésre), másrészt világviszonylatban is szétterjedt, és globális válsággá alakult: a gazdaság, a társadalom és politika szinte minden része érintett lett. A válság kiterjedésének szimbólumává 2008. szeptember 15-e vált, amikor a Lehman Brothers (a világ egyik legnagyobb és legnagyobb múltú pénzügyi csoportja) csődbe jutott, és sem más bankok, sem az amerikai kormány nem volt hajlandó segíteni. Innen számítják a 2007 nyarától kezdődő, és addig csak az USA-ra szorítkozó válság globalizálódásának kezdetét, a pénzügyi krízis kiteljesedését, majd áterjedését a reálgazdaságra.^{2,3}

A válság eddigi történetét sokféleképpen szakaszolja a szakirodalom, sőt igen részletes „válságkrónikák” is készültek. Az első szakasznak tekinthető az USA-ra szorítkozó jelzáloghitel-válság, amelynek alapja az volt, hogy a bankok olyan ingatlanokra is adtak jelzáloghiteleket, amelyek ára valójában nem érte el a hitelfedezeti értéket. A növekvő kereslet miatti ingatlanpiaci áremelkedés ugyan egy ideig ellensúlyozta ezt, ám a banki portfóliókban egyre nőtt a kockázatos hitelek aránya. Ezeket a hiteleket a bankok (mint más hiteleket is) értékpapírosították: beépítették saját maguk által kibocsájtott értékpapírok portfóliójába (hitelfedezeti értékpapírok). Ezzel tulajdonképpen szétteríteni igyekeztek a kockázatokat. A bedőlő hitelek miatt csökkentek az ingatlanárak, csökkent a kereslet, estek az értékpapírok árai, majd egyfajta negatív spirál alakult ki: a befektetők igyekeztek megszabadulni az értékpapíroktól. A második szakasz a globális pénzügyi válság, amely több pénzügyi óriás csődjével járt, végül a harmadik a globális gazdasági válság, mely immár a reálszférát is érintette, s mind a fogyasztás, mind a termelés globális – ám regionálisan differenciált – visszaesésével járt. Azaz a pénzügyi szektorból (ezen belül elsősorban a jelzáloghitelezésből) induló válság áterjedt a reálgazdaságra is, termelés- és fogyasztás-visszaesést, a munkanélküliség növekedését, valamint pénzügyi csődöket okozva.^{4,5,6}

A válságra vonatkozóan – annak természetét és okait értelmezve – számos magyarázat született, amelyek legfőképp abban különböznek, hogy mennyire látják kiterjedtnek a felelősök körét, illetve hogy a válságot szektorálisnak, vagy szélesebb körűnek vélik. A pénzügytechnikai (technokrata) álláspont szerint a válság csupán a pénzügyi szektorra korlátozódik. A (geo)politikai jellegű magyarázatok szerint – az USA és/vagy fejlett országok a felelősek a válságért, mivel nem vették figyelembe a növekedés határait. Az institutionális magyarázatok a globális és nemzeti pénzügyi intézmények elégtelen működésében vagy hatáskörében látják a probléma gyökerét. Többen egyszerű túltermelés válságának tartják a jelenlegi krízist, mások a globális kapitalizmus, vagy a neoliberális szemlélet kudarcaként értékelik, és azon az állásponton vannak, hogy a szabályozást, illetve a mű-

kódási mechanizmusokat gyökeresen át kell alakítani. Eszerint a világgazdaság új szakasza következik a válság után. Szélesebb körben keresik a megoldást azok, akik szerint a mohóság vezetett a válsághoz, illetve akik szerint az egész emberi civilizáció válságáról beszélhetünk. Az, hogy ki melyik magyarázatot tartja érvényesnek, befolyásolja, hol, és hogyan próbál beavatkozni a gazdasági folyamatokba.^{7,8,9}

3. A válságra adott gazdaság- és társadalompolitikai reakciók

Összességében elmondható, hogy a válságra adott gazdaságpolitikai válaszok meglehetősen összetettek. Közülük jó néhány alapvetően különbözött az elmúlt évtizedek neoliberais gazdaságpolitikai elképzeléseitől, és visszatérés érezhető a keynesi elvekhez, sőt sok esetben a protekcionizmushoz.¹⁰ Ugyanakkor egyesek éppen a neoliberális elvek további érvényesítésében látták és látják a válságból kivezető utat. A továbbiakban néhány kiemelt lépétként vizsgáljuk meg a folyamatokat: így a globális, makroregionális, nemzeti, illetve lokális lépéseket vizsgáljuk meg részletesebben.

3.1. Globális hatások és válaszok

A válság eredményeképpen mind a termelés, mind az áru- és szolgáltatásexport visszaesett, illetve (a második világháború óta először) a világ GDP-je is csökkent 2009-ben. Mindezekkel összefüggésben a munkanélküliség is növekedett: míg 2007-ben a globális munkanélküliségi ráta 5,6% volt, addig 2010-ben 6,2% – ez mintegy 27,6 milliós növekedést jelentett.^{11,12}

A globális lépték szereplői közül a Nemzetközi Valutaalap (IMF) szerepe különösen a hitelnyújtásban volt jelentős: több ország gazdaságának megmentéséhez volt szükséges a szervezet segítsége. A hitelprogramokból, illetve az IMF által adott ajánlásokból az tűnik ki, hogy a Valutaalap nehezen tudott elszakadni a korábbi álláspontjától, és szakértői a restriktció, a szigorú költségvetési politika mellett érveltek. Ez sokszor ellentétbe került a kormányok keynesi elvekhez visszatérni látszó gazdaságpolitikájával, amely akár az eladósodás növelésével is erősíteni akarta az állam gazdaságélénkítő szerepét – mint az a későbbiekben látható lesz. Végeredményben többnyire az államok akarata érvényesült ebben a kérdésben.

Mind az IMF, mind a G20 esetében felmerült a nemzetközi pénzügyi mozgások fokozottabb ellenőrzése (ami azt jelzi, hogy a javaslatok kidolgozói legalábbis részben intézményi okokkal magyarázták a válságot), illetve a feltörekvő piacok szerepének növelése, azonban ezek a törekvések nem vezettek sikerre.

A globális hatásoknál meg kell említenünk, hogy a válság – részben a korábbi átstrukturálódások eredményeképp – a világgazdaság földrajzi erőközpontjainak átrendeződését is eredményezheti. Elsősorban az ázsiai feltörekvő gazdaságok súlyának növekedését, illetve ezzel összefüggésben a Pacifikus-térség erősödését prognosztizálják.^{13,14} Erre enged következtetni Kína tovább erősödő nemzetközi szerepe is, ami többek közt az egyre erőteljesebb tőkekivitelben nyilvánul meg, illetve az, hogy a válság következtében Kína – Németországot megelőzve – a világ legnagyobb áruexportőrévé vált.^{15,16}

3.2. A regionális integrációk válaszai

A gazdasági integrációk közül az Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Társulást (NAFTA), illetve az Európai Uniót vizsgáltuk. Előbbi esetében hasonló jelenségeket tapasztalhattunk, mint amelyek a korábbi válságok esetében több integrációs szervezet kapcsán is előfordultak (például 2002-ben a MERCOSUR esetében): a válság lelassította az integrációt, a 2009-re tervezett revíziót elhalasztották, és a tagállamokban megerősödtek a protekcionista tendenciák.

Az Európai Unióban már 2008 októberében elkezdtek foglalkozni a krízissel, bár elsőnek azt hitték, hogy az csak az Amerikai Egyesült Államokat érinti. Kiderült azonban, hogy egyrészt nagy az összefonódás a piacok között, másrészt pedig szinte ugyanazok a problémák az európai hitelpiacon is, továbbá igen erős a transzatlanti kapcsolat a pénzpiacokon.¹⁷ Ezért számos közös intézkedést próbáltak foganatosítani:

- a European Economic Recovery Plan elfogadása (2008 november, 256 milliárd euró határon átnyúló, környezetkímélő energetikai beruházásokra),
- a válságot megpróbálták arra használni, hogy versenyképesebbé, és fenntarthatóbbá tegyék az EU-t, pl. a K+F beruházások növelésével – ezek alapvetően hosszú távú beruházásnak számítanak, hiszen nagyon kevés esetben jártak azonnal hatással,
- felgyorsították a nagyberuházások megvalósítását,
- egyszerűsítették a támogatási szabályokat, lehetővé tették a 100%-os támogatást, illetve meghosszabbították a kifutó támogatások felhasználhatóságát.^{18,19}

A cél az volt, hogy megakadályozzák a válság továbbterjedését, illetve a munkaerőpiacot rugalmasabbá, ugyanakkor biztonságossá tegyék, valamint hogy a zöld technológiák segítségével fokozzák Európa versenyképességét. Bár eleinte az integrációs szervezetek kifejezetten arra törekedtek, hogy a krízist európai szinten kezeljék, végül megegyezés híján minden ország saját maga próbálta megoldani a felmerült problémákat. Ezeken csak az változtatott, amikor kiderült, hogy néhány országban (Görögország, Írország) uniós pénzügyi segítségre van szükség, különben olyan súlyos következményekkel járhat a válság, hogy az az egész integráció és a közös valuta létét veszélyeztetné. Mindezek odáig vezettek, hogy felmerült a szigorúbb szankciók alkalmazásának lehetősége a pénzügyi fegyelmet megsértőkkel szemben.

A munkanélküliség növekedése elsősorban a legfejlettebb országokra (az Európai Unió tagállamaira, Japánra, az Egyesült Államokra, Kanadára, Ausztráliára és Új-Zélandra) koncentrálódott: míg a világ összes munkaerőjének csupán 15%-a él ezekben, addig a válsághoz kapcsolódó munkanélküliség-növekedés 55%-át itt tapasztalhatták. Különösen az iparban szűnt meg sok álláshely: 2007 és 2009 között 9,5 millióval kevesebben dolgoznak ebben a szektorban.²⁰ Az állami célok általában a következők voltak: a pénzügyi rendszer stabilizálásának megőrzése vagy helyreállítása, a növekedés fenntartása/újraindítása, az infláció elleni küzdelem és árfolyamvédelem, a gazdasági szerkezetváltás, illetve a munkahelyek megőrzése. Mivel a válság először a pénzügyi szektorban jelentkezett, így több állam is kénytelen volt itt beavatkozni. Ennek keretén belül pénzügyi segítségnyújtás éppúgy előfordult, mint a szabályozások átalakítása. Emellett két fontos húzóágazat (bankszektor, autóipar) szanálása is az állami beavatkozás lényeges elemét képezte.

Több országban is megfigyelhető volt az „előre menekülés”, azaz, hogy olyan ágazatokba igyekeztek befektetni, amelyek segítik a gazdaság szerkezetváltását, esetleg a fenntartható fejlődés irányába tetten lépéseket (pl. zöld beruházások, energetikai fejlesztések).²¹ De ide sorolhatók például azok a beruházások is, amelyek a kedvezőbb befektetési környezet létrehozására irányultak.

3.3. Az európai uniós és magyar regionális politika válaszai

A beavatkozásokat elemezve többnyire úgy tűnik, hogy a regionális politikát nem sokban befolyásolta a válság, hiszen a problémák megoldásának elsődleges szintje a nemzeti lépték. Az Európai Unión belül nem figyelhetők meg egységes megoldások, sőt nem egy esetben teljesen ellentétes utakat választottak az országok – politikai berendezkedésük, illetve a válság helyi hatásainak függvényében. Így a centralizáció és decentralizáció egyaránt megfigyelhető az integráción belül. Hangsúlyoznunk kell, hogy az elemzett változások nem mindegyik függ össze a gazdasági válsággal. A regionális politika átalakítása több országban is folyamatban volt már a krízis előtt is, többek közt az új tagállamokban.

Több ország is (például Franciaország, Portugália, Spanyolország, Nagy-Britannia) könnyített a pályázati rendszeren, így például kevesebb önrészt vártak el (azaz a „szokásosnál” magasabb uniós támogatási arány vált lehetségessé), illetve gyorsították a támogatások kifizetését. Bár több helyen növekedtek az elérhető pályázati összegek, a pályázók (saját forrás hiánya, vagy kapacitáshiány miatt) nem tudtak élni a lehetőségekkel, így az alapokban még maradtak is le nem kötött források. A támogatott területek egyébként nem nagyon változtak a válság előttihez képest, de az összegek térbeli elosztása, koncentrációja igen: pl. Németországban a keleti tartományok vitték el a nagy részét, míg Olaszországban a közepesen fejlett területeknek kevesebb pénz jut. A térbeli eloszlás változatlansága felvet egy sajátos dilemmát: annak ellenére, hogy a versenyképesség és a növekedés a fő célok, a támogatások nagy része még mindig a leginkább lemaradó álló térségekbe irányul, azaz a forráselosztás elsősorban a szolidaritás elvét követi. A válság egyébként a regionális különbségeket sem változtatta meg számottevően, bár a hatások térbelileg természetesen differenciáltan jelentkeztek. Azok a régiók, ahol nagy volt az építőipar jelentősége, nagyobb visszaesést voltak kénytelenek elkönyvelni, míg a turizmus, vagy a kiterjedt állami foglalkoztatás egyfajta védőernyőt jelentett, és enyhébbek voltak a hatások. Emellett az exportorientált iparral rendelkező régiók is gyakran kerültek nehéz helyzetbe.^{22,23}

Mint azt korábban említettük, a válaszok sokfélék voltak. Több helyen (pl. Dánia, Lengyelország, Hollandia, Németország, Portugália) erősödött a politikai decentralizáció – ettől a rugalmasság és a válságkezelés hatékonyságának növekedését várják. Lengyelországban ezzel összefüggésben a helyi sajátosságokat jobban figyelembe vevő regionális politikát akarnak létrehozni.

Franciaországban funkcionális gazdasági térségek támogatásáról döntöttek, amelyek területei adminisztratív határokat is átléphetnek. Ennek kapcsán a feladatok megoldására igyekeznek serkenteni az önkormányzat együttműködését, és nem a korábban, a közigazgatás által lehatárolt régiókban gondolkodnak. Hasonlóval próbálkoznak a britek is. ennek ellenére azért többnyire az adminisztratív határok továbbra is a regionális politika alapegységeinek határai.²⁴ Németországban növelték a regionális politika forrásait, és bővítették a támogatható célokat is (megjelent például a klasztermenedzsment mint új cél). De folytatták az új tartományoknak szánt pénzügyi eszköz működtetését is, amelyet elvileg 2009-ben lezártak volna.

Sajátos ellenpéldát jelent Írország, ahol a GDP visszaesése miatt az elsődleges cél a növekedés újra beindítása, ezért például a kormányzás decentralizálását (azaz a további regionalizációt) is elhalasztották. Úgy fogalmazhatunk, hogy jelen pillanatban a regionális politika egyfajta luxusnak tűnik Írországban, amit majd egyszer megengedhetnek maguknak, ha megint jól megy. Sőt, a korábbi tervekkel ellentétben, napjainkban is szó van arról, hogy összevonjanak önkormányzatokat, intézményeket, ügynökségeket. Hasonló utat jár Olaszország is, ahol még voltak is el pénz a regionális politikától, hogy a válságkezelésre fordítsák.

A válságokat sok esetben tekintik megújulási esélynek, így történt ez a jelenlegi krízis esetében is. Bár több helyen a válság csak megerősítette a korábbi, regionális politikában meghatározott célokat (például Franciaországban: modernizálás, tudásalapú gazdaság, zöld gazdaság; Portugáliában: a gazdaság diverzifikálása vagy általánosságban a fenntarthatóság), amellet a zöld technológiák fejlesztése, vagy a dezindusztrializáció is megjelent.

Hazai szintet elemezve úgy fogalmazhatunk, hogy a régiók a lokalitások és a nemzetállam „harapófogójába” kerültek: az állam és az önkormányzatok szűkülő forrásokból egyre kevesebbet tudtak átengedni a régióknak, ráadásul a minkét szinten meglévő eladósodás súlyosbította is a helyzetet (ezek a problémák egyébként több európai országban is megfigyelhetők voltak). A fejlesztési dokumentumokat áttanulmányozva arra juthatunk, hogy a magyar régiók kitettsége relatíve alacsony. A válság elsőként, és legerőteljesebben a Nyugat-dunántúli régiót érintette, mivel itt exportorientált és a krízis által erősen érintett ágazatok a meghatározóak. A keleti régiókat inkább áttételes hatások érték a beszállítói hálózatokon keresztül, illetve a visszaeső kereslet és a csökkenő központi transzferek révén. A válságkezelésben magyar régiók szerepe nem tűnik túl jelentősnek: elsősorban helyzet-elemzésekre, vitákra, konferenciákra korlátozódott. Azaz elsősorban nem válságkezelés, hanem helyzetfeltárás zajlott, aminek az okai véleményünk szerint a hiányzó forrásokban, a gyenge regionális jogkörökben, illetve a hazákban is megjelenő centralizációs tendenciákban keresendők.

3.4. Néhány lokális hatás és válasz

A lokalitás több szempontból is különösen lényeges. Egyrészt, mint azt korábban hangsúlyoztuk, a helyi szint (pénzügyileg, politikailag, mindennapi működést tekintve stb.) szorosan összefonódik a régiókkal. Másrészt itt jelentek meg a válság hatásai a mindennapi életben. Végül pedig a helyi erőforrások mozgósítása révén számos egyedi megoldással kísérleteztek a válság hatásainak csökkentésére, illetve a kilábalás elősegítésére.²⁵

A felmérések alapján az egyes nagyvárosokban általában súlyos problémát jelentett a munkanélküliség növekedése, ami összekapcsolódott az informális gazdaság erősödésével. A gépipar illetve az ingatlanpiac válsága miatt többnyire férfiak veszítették el az állásukat: így történt például Gijónban (építőipar, gépgyártás), vagy Dublinban (építőipar). Torinóban a csődbe ment vállalkozások körülbelül egyharmada a feldolgozóiparban tevékenykedett, legnagyobb részük a fémfeldolgozásban.²⁶

Mivel a válság eredetét tekintve jelzálogpiaci válság, így természetesen a települések ingatlanpiacára is erőteljesen hatott: nőtt a „bedőlő” hitelek, a kilakoltatások száma, de jellemzőek az eladhatatlan ingatlan és leálló (vagy el sem indított) projektek is. Több nagyvállalat elhalasztott olyan beruházásokat, amelyekről már döntés született, sőt számos esetben gyárbezárásokra, illetve a kapacitások szűkítésére, a termelés visszafogására került sor. A csökkenő lakossági vásárlóerő miatt visszaesett a turizmus is, ami szintén apasztotta a városok bevételeit. Mindemellett a központi kormányzattól érkező transzferek is csökkentek, illetve késve érkeztek, ami tovább rontotta a városi költségvetés helyzetét. Mindez összességében azt eredményezte, hogy az önkormányzatoknak általában kevesebb bevételből kellett minél hatékonyabb válságkezelést véghezvinniük – akár 10–15%-kal is csökkenhettek az önkormányzati bevételek az előző évi értékekhez képest.²⁷

Az EU URBACT II. programjában részt vevő városok körében végzett felmérés alapján voltak olyan tényezők, amelyek valamelyest csökkentették a helyi társadalmak és gazdaságok sérülékenységét. Ilyen volt például, ha az adott lokalitás egy korábbi válság miatt már kénytelen volt szerkezetátalakításba kezdeni, vagy ha csak kis mértékben kapcsoló-

dott a globális hálózatokhoz – ezért meghatározó volt a belső piac szerepe. E helyeken általában a kis- és középvállalkozások a meghatározóak, amelyek kevés hitelt vettek fel (sokszor nem is voltak hitelképesek), ezért a hitelpiaci válság is elkerülte őket. A szolgáltatásorientált gazdasággal rendelkező városok szintén kisebb mértékben érezték a válság káros hatásait.

A lokális válaszok alapvetően négy csoportba sorolhatók: a lakosság támogatása, megsegítése, a vállalkozások támogatása, a hosszabb távú fejlődés megalapozása, valamint a különböző, hatékonyságnövelést célzó szervezeti átalakítások.

4. Összegzés

Mint az tanulmányukból kiderül, a válság ugyan globális, de különböző földrajzi térségekben másképpen jelentkezett, és a rá adott reakciók is jelentős mértékben különböztek.

A jövőt illetően számos veszély fenyegethet. Így problémákat okozhat a feltörekvő piacok túlfűtöttsége, a gazdaságélénkítés miatti eladósodás, a munkanélküliségi trendek alakulása. A globális gazdaság egyik legfontosabbá váló szereplőjévé vált Kína gazdaságának esetleges lassulása, és az ebből eredő kereslethiány időben jócskán elnyújthatja a válságot, főleg (de nem kizárólag) az elmúlt években sérülékenyebbé vált országokat sújtva. Az, hogy az EU-ban óriási mentőcsomagokra volt szükség egyes nemzetgazdaságok megmentéséhez rámutat, hogy a bedőlő országok okozta dominóhatás, és a bizalmi válság továbbélése, erősödése mélyíti a válságot – olyannyira, hogy az integráció, vagy a közös valuta jövője is veszélybe került.

Eredményeink szerint a régiók és regionális politika szerepe sem európai, sem hazai szinten nem jelentős a válságkezelésben. Ennek részben az az oka, hogy maga a regionális politika viszonylag lassan képes a napi folyamatokra reagálni, és elsősorban a közép-, valamint hosszú távú tervezés és fejlesztés eszköze.

A válság a régiók jövőjével kapcsolatban is felvet néhány kérdést. A gazdasági és társadalmi problémák nem egy országban (újra)centralizációs törekvéseket váltottak ki, amelyek ha sikeresek és tartósak lesznek, lényegesen csökkenthetik a régiók jelentőségét a gazdaság- és szociálpolitikában. Emellett az is kérdéses, hogy az együttműködés, vagy a verseny lesz a fő irány a települések, városrégiók viszonyában. Amennyiben az utóbbi erősödik meg, az tovább gyengíti majd a régiók szerepét nem csak a válságkezelésben, hanem a döntéshozatalban, fejlesztéspolitikában is.

Jegyzetek

1. Boros Lajos–Pál Viktor (2011): A gazdasági válság hatásai és a rá adott válaszok különböző földrajzi léptékeken, Földrajzi Közlemények 135 (1) 17–32. old.
2. Gál Zoltán (2010): Pénzügyi piacok a globális térben. Akadémiai Kiadó, Budapest 647–727. old.
3. Nagy Erika (2010): Centrumok és erőterek változásai a világgazdaságban. In: Mészáros R. és munkaközössége: A globális gazdaság földrajzi dimenziói. Akadémiai Kiadó, Budapest, 172–198. old.
4. Szanyi Miklós(2009): Válságelemzés. Világgazdasági Kutatóintézet. Kihívások 194, 13 old.
5. Szentés Tamás. (2009): Megjegyzések a válság gyökereiről és a kiutakról – a leegyszerűsítő nézetek és politikák ellenében. Magyar Tudomány 5, 604–627. old.
6. Gál Zoltán (2010): Pénzügyi piacok a globális térben. Akadémiai Kiadó, Budapest 780 old.

7. Boorman, Jack (2009): The current financial crisis: its origins, its impact, and the needed policy response. *Global Journal of Emerging Market Economies* 1 (2), 127–135. old
8. Kotz, David M. (2009): The financial and economic crisis of 2008: a systemic crisis of neoliberal capitalism. *Review of Radical Political Economics* 41 (3), 305–317. old.
9. Lucarelli, Bill (2010): Marxian theories of money, credit and crisis. *Capital & Class* 34 (2), 199–214. old.
10. Jessop, Bob. (2010): The „return” of the national state in the current crisis of the world market. *Capital & Class* 34 (1), 38–43. old.
11. WTO (2010): International trade statistics 2010. World Trade Organization. Geneva. 254 old.
12. ILO (2011): Global employment trends 2011. International Labour Office. Geneva. 107 old.
13. Blahó András–Kutasi Gábor (szerk.) (2010): *Erőközpontok és régiók*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 472 old.
14. Nagy Gábor (2010): Centrumok és erőterek változásai a világgazdaságban. In: Mészáros R. és munkaközössége: *A globális gazdaság földrajzi dimenziói*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 172–198. old.
15. WTO (2010): International trade statistics 2010. World Trade Organization. Geneva. 254 old.
16. Liu, Weidong–Pannell, Clifton W.–Liu, Hongguang (2009): The global economic crisis and China’s foreign trade. *Eurasian Geography and Economics* 50 (5), 497–512. old.
17. Gál Zoltán (2010): *Pénzügyi piacok a globális térben*. Akadémiai Kiadó, Budapest 780 old.
18. EC (2009): Economic crisis in Europe: causes, consequences and responses. European Commission, Directorate General of Economic and Financial Affairs. Bruxelles. 108 old.
19. Yuill, Douglas – McMaster, Irene – Mirwaldt, Katja (2009): Regional policy under crisis conditions. European Policies Research Centre. Glasgow. 83 old.
20. ILO 2011: Global employment trends (2011): International Labour Office. Geneva.
21. Nicolas, Françoise (2009): The global economic crisis: a golden opportunity for China. IFRI. Paris. 37 old.
22. ERDF (2010): Cities and the economic crisis. European Regional Development Fund. Bruxelles. 66 old.
23. Yuill, Douglas–McMaster, Irene–Mirwaldt, Katja (2010): Regional policy under crisis conditions: recent regional policy developments in the EU and Norway. European Policies Research Centre. Glasgow. 83 old.
24. Yuill, Douglas–McMaster, Irene–Mirwaldt, Katja (2010): Regional policy under crisis conditions: recent regional policy developments in the EU and Norway . European Policies Research Centre. Glasgow. 83 old.
25. Commonwealth Secretariat (2010): The global financial crisis and local government. The Commonwealth Secretariat. London. 8 old.
26. ERDF (2010): Cities and the economic crisis. European Regional Development Fund. Brussels. 66 old.
27. CEMR (2009): The economic and financial crisis – impact on local and regional authorities. Council of European Municipalities and Regions. Brussels. 24 old.

Felhasznált irodalom

- Blahó András–Kutasi Gábor (szerk.) (2010): *Erőközpontok és régiók*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 472 old.
- Boorman, Jack (2009): The current financial crisis: its origins, its impact, and the needed policy response. *Global Journal of Emerging Market Economies* 1 (2), 127–135. old.
- Boros Lajos–Pál Viktor (2011): A gazdasági válság hatásai és a rá adott válaszok különböző földrajzi léptékeken, *Földrajzi Közlemények* 135 (1) 17–32. old.
- CEMR (2009): The economic and financial crisis – impact on local and regional authorities. Council of European Municipalities and Regions, Brussels. 24 old.

- Commonwealth Secretariat (2010): The global financial crisis and local government. The Commonwealth Secretariat. London. 8 old.
- EC (2009): Economic crisis in Europe: causes, consequences and responses. European Commission, Directorate General of Economic and Financial Affairs. Bruxelles. 108 old.
- EC (2010): Cohesion Policy: Responding to the economic crisis. European Commission. Bruxelles. 23 old.
- ERDF (2010): Cities and the economic crisis. European Regional Development Fund, Brussels, 66 old.
- Gál Zoltán (2010): Pénzügyi piacok a globális térben. Akadémiai Kiadó. Budapest. 647–727. old.
- ILO (2011): Global employment trends 2011. International Labour Office. Geneva. 107 old.
- Jessop, Bob (2010): The „return” of the national state in the current crisis of the world market. *Capital & Class* 34 (1), 38–43. old.
- Kotz, David M. (2009): The financial and economic crisis of (2008): a systemic crisis of neoliberal capitalism. *Review of Radical Political Economics* 41 (3), 305–317. old.
- Liu, Weidong–Pannell, Clifton W.–Liu, Hongguang (2009): The global economic crisis and China’s foreign trade. *Eurasian Geography and Economics* 50 (5), 497–512. old.
- Lucarelli, Bill (2010): Marxian theories of money, credit and crisis. *Capital & Class* 34 (2), pp. 199–214.
- Nagy Erika (2010): A tőkeáramlás és a globális kereskedelem földrajzi dimenziói. In: Mészáros R. és munkaközössége: A globális gazdaság földrajzi dimenziói. Akadémiai Kiadó. Budapest. 212–213. old.
- Nagy Gábor (2010): Centrumok és erőterek változásai a világ gazdaságban. In: Mészáros R. és munkaközössége: A globális gazdaság földrajzi dimenziói. Akadémiai Kiadó. Budapest. 172–198. old.
- Nicolas, Françoise (2009): The global economic crisis: a golden opportunity for China. IFRI, Paris, 37 old.
- Szanyi Miklós (2009): Válságelemzés. Világ gazdasági Kutatóintézet. Kihívások 194. 13 old.
- Szentes Tamás (2009): Megjegyzések a válság gyökereiről és a kiutakról – a leegyszerűsítő nézetek és politikák ellenében. *Magyar Tudomány* 5. 604–627. old.
- Yuill, Douglas–McMaster, Irene–Mirwaldt, Katja (2009): Regional policy under crisis conditions. European Policies Research Centre. Glasgow. 83 old.
- Yuill, Douglas–McMaster, Irene–Mirwaldt, Katja (2010): Regional policy under crisis conditions: recent regional policy developments in the EU and Norway. European Policies Research Centre. Glasgow. 83 old.
- WTO (2010): International trade statistics 2010. World Trade Organization. Geneva. 254 old.